

מכתביהם האחרונים של יהודים שגורשו להשמדה

יקירי, יום שישי, [התאריך אינו ברור]
אתמול, ממש בדקה האחרונה, קראו לי לצאת. אני נמצאת אפוא ברכבת.
רישארד שלי, אינני יודעת היכן הוא. הוא עדיין בפיתיוויה. הצילו את ילדי, את
התינוק התמים שלי!!! הוא בטח נורא בוכה. הסבל שלנו זה כלום. הצילו את
רישארד שלי, את הבובה שלי. אני לא יכולה לכתוב; לבי, רישארד שלי, הנשמה
שלי, נמצא רחוק ואיש אינו מגן על ילדי בן השנתיים. למות, מהר, אוי ילדי! תנו
לי את רישארד שלי.

פתק שכתבה והשליכה מהרכבת אסתר פרנקל, לבית הורונצ'יק, כאשר גורשה
מדרנסי לאושוויץ-בירקנאו.

***

יום ג', אינני זוכר את התאריך. אני יודע שעכשיו חודש יולי. כן, העצבים שלי
רופפים.

ורשה

אני נמצא עדיין בוורשה ובנוסף אני עובד בבית החרושת. בוורשה נמשך
הגיהינום. בוורשה נמשך הפוגרום. אין סוף לקרבנות, אין הפסקה בגירוש. כבר
200,000 איש גורשו מוורשה וקרוב לוודאי שאיש לא יימנע מכך. היום יום
שלישי. אני כותב את המכתב כשאני עצבני מאוד. כל הזמן אני פוזל לכיוון החצר
לראות שלא תגיע הז'נדרמריה או שלא ייכנסו אנשים. הדואר אצלנו עובד.
תכתבי לי מיד בחזרה. אם תקבלי את המכתב שלך בחזרה, תדעי שגורשתי או
שאינני בין החיים. אם לא תקבלי את המכתב בחזרה אז תדעי שקיבלתי אותו.
נראה לי שנשאר לי לחיות בוורשה ימים ספורים, אבל אם אשרוד, אשתדל
ליצור אתך קשר. קטנטונת שלי, אל תתייאשי כי לא יכול להיות אחרת. אני כבר

שלחתי מכתב אחד דרך מישהו, אך אינני יודע אם הוא שלח אותו. במכתב הזה תיארתי לך את הכל. אני בטוח כי לו היית בוורשה, היית מקבלת עבודה בתור ספרית בבית החרושת. אני לא בנוי לכך ולא יכול כיוון שאני מפחד לצאת לרחוב. יעקב הקטן וכל בני משפחתו כבר גורשו. אלישע, קרוב לוודאי גורש אף הוא. יעקב כבר היה בקרון, אך סולק, שוטר, הציל אותו. אינני יודע מה לעשות: להתייצב בעצמי או לחכות למוות הנוראי. בוורשה נהיה צפוף יותר ויותר. בודקים פסים. אפשר לסדר פס בשעה חמש בבוקר בלבד. באשר למזון, קילו תפוחי אדמה עולה 25 זלוטי. מלפפון אחד עולה 5 זלוטי. אני שותה מים רתוחים. מה אני אגיד לך, אנשים רצים מרחוב לרחוב כי הבתים נלקחים לשימוש של בתי החרושת. את הבית שלנו ברחוב דז'ילנה טרם לקחו, אני בכלל לא הולך לשם. הבית בפרנצ'ישקנסקה ריק עדיין, אך כל רגע יכולים לקחת אותו [...] כשאני עובד בבית החרושת, אני מרוויח כסף שמאפשר לי לקנות 4 מלפפונים ביום. ומה יהיה בהמשך? אל תתפלאי שאני כותב בצורה לא מסודרת, אני לא יכול להתרכז ואני גם ממהר. אני עומד ומסתכל על החצר לראות אם רצים בו אנשים. אל תזוזי עם הילדה מהמקום שלך ואל תעיזי לצאת, חלילה. דבר אחד שאני מבקש, תישארו בחיים, אולי נתראה מתישהו. אולי, אך יש לי ספק גדול. אל תבכי, קטנטונת שלי, אני מנשק אותך אלף פעמים. אם יש לך קצת זמן במשך היום, תושיבי את לילקה על הברכיים ותספרי לה שאביה אהב אותה יותר מאשר את החיים. אם תעשי זאת יהיה לי הרבה הרבה יותר קל. הלוואי שנראה זה את זה עוד פעם אחת, בלב לבי, אני רוצה בכך כל כך, אחר כך אני כבר אוכל למות. לא אצטער על החיים. ואולי, כשאסע למקום הלא ידוע, אולי יתמזל מזלי ואמצא עבודה ותהיה לי פרוסת לחם. הרגע קיבלתי ידיעה שעומדים לקחת את הבית בפרנצ'ישקנסקה, אינני יודע אם זה נכון. אם כך, אז מחר בבוקר אני מתנדב להתייצב לגירוש. אקח אתי את הלבנים החמים שלי, את בגדי הקיץ ואת כל ציוד הספרות, וכל היתר יישאר לגורלו. תתארי לעצמך את רגשותי, כי כל דבר קטן היה אצלנו יקר ללבנו ומטופח. בשביל מה סבלתי כל כך הרבה? ועכשיו, לאן אלך? לאן? לאן? אם הייתי יודע לאן, אז מילא. ופה שולחים אותך למקום לא ידוע שיעשו ממך שומן או זבל. טוב שלא ראיתן עד כמה אני רזה. פעם אחרונה, תהיו לי בריאות. אתן, שני הנפשות

האהובות עליי ומלבדכן אין לי איש בעולם. אני מבקש ממך, אם הייתה בחיים שלנו פינה חשוכה, אז תסלחי לי. זה היה מתוך תענוג. רק אותך אהבתי, חוץ ממך ומהילדה לא ראיתי אף אחד.

אלף נשיקות. את יכולה לכתוב מכתב על אף שלא הגיע אלינו שום מכתב אל [...] [הכתובת] צ'רנוביץ, ברית-המועצות, רחוב סבסטופולסקאיה מס' 2. אחד מהמכתבים שלך אני לוקח אתי בדרך כי המכתב השני בטח אצלך. אם יהיה לי קשה אזרוק את חפצי, אך לא אותו.

נשיקות נשיקות נשיקות בשבילך ובשביל לילה. אל תבכי.

מקס ברומברג

***

כבר ארבעה שבועות שמוציאים אנשים מקולו ... ומכל העיירות בנפה. למרות כל המאמצים לא הייתה לי שום ידיעה מה קרה להם. אבל השבוע ברחו משם כמה פליטים וסיפרו שהורגים, לא עלינו, את כולם. ממיתים אותם בגז באופן המוני וקוברים אותם בבור ... אל תשבו בחיבוק ידיים. לא לשתוק.

הרב יעקב סילמן, רבה של גרובוב, כתב ב-19 בינואר 1942 את מכתב האזהרה ליהודי לודז'. הוא נספה.

***

אני כותבת פתק נוסף, למקרה שלא תמצאו את הפתק הקודם. אני מפרטת את התחנות ... הנסיעה מצוינת. אנו מוסיפים לשיר את השיר שלנו ... אושוויץ 10:30. השעה 12:00 צריפים גדולים. איננו יודעים את שם התחנה. גברים ונשים בנפרד. גם ילדים ישנם כאן. גם זקנים. נראים טוב.

ניל"י [נצח ישראל לא ישקר]. חזק ואמץ.

רחל

רחל ביהם מלודז' גורשה מהגטו לאושוויץ-בירקנאו ב-1944, והטמינה פתק בחריץ שבדופן קרון המשא. היא כתבה את הפתק לבקשת חברי תנועות הנוער שעבדו בתחנת הרכבת ושמו לב, כי הקרונות חוזרים לאחר זמן-מה לגטו. הם ביקשו מן המגורשים להטמין פתקים ולדווח לנשאים על יעד הגירושים. אחד מחבריה מצא את הפתק שבו ציינה רחל את מסלול הנסיעה, מועד הגעתם והאווירה בקרב המגורשים. רחל ביהם נרצחה באושוויץ-בירקנאו זמן קצר לפני שחרור המחנה.